

15. Українські кооператори. У 2-х Кн. / Під ред. С. Геня. – Д.: Коопсвіта, 1999. 2001. – 454, 420 с.

16. Танчин І. Український кооперативний рух у міжвоєнний період / І. Танчин // Історико-культурні та краєзнавчі нариси. Львівщина. – Д.: Центр Євроли, 1998. – С. 289 – 304.

17. Танчин І. Юліян Павличковський / І. Танчин // Українські кооператори. Кн. 1. – С. 341 – 349.

Сеньків Михайл. Західноукраїнське село: соціально-політичеські досягнення кредитної кооперації (1919 – 1939 гг.). В статті показано, що кредитна кооперація оказывала поміць крестьянам захищатся от зависимости росточительского капитала, денационализации, повышать их благосостояние, национальное самосознание, объединяла рассеяное украинское население, прививая ему навыки государственности, закладывала крепкий экономический фундамент политического политического освобождения.

Ключевые слова: кредитная кооперация, западноукраїнське село, національное сознание, благосостояние, объединительная борьба.

Senkiv Mykhailo. Galician village: social and political achievements of the credit co-operation (1919 – 1939). The article analyses the development of credit co-operation in the west Ukrainian village in a pre-war period. Especially, it has been shown that the credit co-operation helped peasants to protect themselves from dependence of usurer's capital, denationalization, raised their national consciousness, interdependence and welfare, united the Ukrainian population, insulating them state skills, erected strong economic base of political liberation.

Key words: credit cooperation, Galician village, national consciousness, welfare, liberation fight.

УДК 327(477) “19”

Т 41

Оксана ТИМОШЕНКО

ПРАКТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІБЕРАЛЬНО-ДЕМОКРАТИЧНИХ ПАРТІЙ НАДІНШПРЯНИНИ ПІДО ВІДСТОЮВАННЯ СВОЇХ ПРОГРАМНИХ ВИМОГ НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Аналізується діяльність українських ліберальних – наступників української попереднього століття. До ліберально-демократичних входять Українська демократична партія (УДП, 1904 р.), Українська радикальна партія (УРП, 1905 р.), Українська демократично-радикальна партія (УДРП, 1905 р.). Доведено, що на хвилі загального суспільно-політичного піднесення в ході революції українськими лібералами було проведено певну роботу, спрямовану на пропаганду і відстоювання своїх програмних вимог серед широких прошарків населення, незважаючи на те, що вони були суттю нігілістськими організаціями.

Ключові слова: радикали, демократи, ідеологічні засади, Б.Гриченко, С.Сфуртов, ліберально-демократичний рух, Державна дума, кадеты.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Розвій українського життя на початку ХХ ст. став тією базою, на якій розгортався практична діяльність тільки-но створених українських політичних партій. З їхнім виникненням Велика Україна вступила в період національного зростання українства, перетворення його на суспільну силу, на реальний чинник державного життя Росії, на що не міг не зв'язати царський самодержавний уряд.

Проблематика і обстоюючи програмні вимоги з національного питання, українські партії застосовували найширшого впливу на всі суспільно-політичні кола, використовуючи як легальні, так і не легальні форми діяльності. Зневажливе ставлення

паризьму до українства з його прагненням до відродження національного життя зумовило створення українськими партіями та організаціями своєї національної преси, просвітніх товариств, клубів. Нові можливості для впливу на українство і формування його національної свідомості, для поширення як серед робітників, так і селян партійних вимог з національно-державного будівництва з'явилися із сколиканням Думи. Хоч не всі партії змогли належним чином скористатися з цієї сприятливої нагоди.

Незважаючи на появу в 90-ті рр. XX ст. об'ємних і ґрунтовних наукових досліджень, в яких висвітлюються ідейно-теоретичні надбання української інтелектуальної еліти зламаної століть з проблем державотворення, ряд аспектів теми вивчено недостатньо. Зокрема, структура, зміст ідеї державності в українській політичній думці кінця XIX – початку XX ст., особливості її розвитку залишаються малодослідженими. Поzza науковим вивченням усе ще перебуває значна частина ідейно-теоретичної стадійної низки представників української політичної думки – носіїв ідей державності. Отже, одні з яких залишаються до кінця непізнаними, а інші – майже повністю забутими, оскільки в радянський час їхні імена були викреслені з інтелектуальної історії з політичних та ідеологічних міркувань, а інтелектуальна спадщина як така, що не вкладалася в рамки модної ідеології, проголошувалася неприйнятною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. До проблеми аналізу та висвітлення практичної діяльності ліберально-демократичних партій Наддніпрянщини на початку XX ст. у вітчизняній історіографії одними з перших у своїх публіцистичних працях звернулися лідери українського руху першої чверті XX ст. – І. Стешенко, С. Сфремов, В. Дорошенко [12].

Важливими історичними джерелами щодо діяльності ліберально-демократичних партій 1904 – 1905 рр. є збірники програмних матеріалів політичних партій України [18], [25], [26], документи суспільно-політичної думки початку XX ст. в Україні [16], тогочасні періодичні та партійні видання [11], мемуарна література. У радянській історіографії безпосередньо

проблема українського національного руху у тому числі і діяльність політичних партій ліберально-демократичного напрямку з класово-ідеологічних причин належали до “закритих” тем.

До оцінки діяльності УРП, УДП і УДРП на початку XX ст. зверталися у своїх працях сучасні історики Т. Гунчак [4], Г. Касьянов [20], Я. Грицак [2], О. Субтельний [13], О. Голубуцький і В. Кулик [1] та ін. [19], [20]. У них певне місце відводиться аналізу не тільки програмових вимог ліберально-демократичних партій, але й їхньої діяльності серед робітників, селян та у виборчій агітації до російського парламенту.

Формулювання цілей статті. Метою нашої статті є аналіз діяльності ліберально-демократичних партій щодо пропаганди та відстоювання своїх програмних вимог з національного питання. З огляду на тропеси державотворення, що становлять основний зміст сучасного періоду в Україні, логічним є зосередження уваги вітчизняних науковців на державознавчій проблематиці.

Виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Українські ліберали оголосили своєю метою демократично-федеративну перебудову Росії. Причому, якщо федерація вважалася справою недалекого майбутнього, то з соціалізмом було інакше. “Соціалізм, – писав один з авторів програми УДП Є. Чикаленко, – я вважаю провідною зіркою, яка вказує путь, по якому людство повинно йти, але ніколи не досягне його” [27, 10 – 11].

На хвилі загального суспільно-політичного піднесення в ході революції 1905 – 1907 рр. значну роботу по пропаганді та відстоюванню своїх програмних вимог з національного питання здійснювали ліберально-демократичні партії. З цієї метою УДП використовувала звернення і заяви. Зокрема, у квітні 1905 р. вона прийняла на своєму з'їзді заяву до з'їзду земців у Москві – “Заявлення УДП съезду земських і городських депутатів в Москві 6-го люля 1905 года и Учредительному собранию”. Насамперед привертає увагу те, що автори заяви обґрунтували свої домагання автономії поряд з природним правом кожного народу на самовизначення на таких засадах: 1) історично-коридичній, 2) економічній і 3) національно-побутовій. Пікреслювалося, що вторинною основою автономії діячі УДП вважали

Переяславську угоду 1654 р. Підтверджувалася необхідність знищення централізму, як у сфері законодавства, так і в управлінні та наданні окремим народностям і областям автономії, включно до права місцевого законодавства. Аргументувалося це тим, що таке велике і багатонаціональне утворення як Російська імперія та її законодавство, навряд чи може "задовольнити побутові, культурні та економічні вимоги народів, які її населяють, особливо тих, які є недержавними" [1]. Метою перетворення проголошувалася децентралізація за обласним принципом на федеративних засадах.

Представники УДП були не лише на земських зборах, а й у робітничих організаціях, серед селян, де пропагували свої вимоги у соціально-економічній і політичній сферах, роз'яснювали свої домагання в галузі національних відносин. Для селян УДП спеціально видала брошуру "Чого нам треба домагатися? (Листи до селян)", яка давала відповідь на запитання, "які нові порядки треба завести в Російській державі, щоб людям було краще жити?" [28, 1]. Агітатори партії рекомендували селянам вимагати автономії Малоросії. На Полтавщині голова Мачеського сільськогосподарського товариства пін Герашенко на засіданні товариства, на якому були присутні 300 селян, "рекомендував вимагати автономії Малоросії і прислужуватися до партії, до якої належить сам". "До того ж почав читати надруковану на малоросійській мові програму дій Української демократичної партії явно протиправдового напрямку" [24, 165].

Рада УДП умовила професора В. Антоновича написати записку для Київського університету, а професора Д. Багатія — для Харківського, а коли той відмовився за браком часу, то на прохання Ради її склав професор М. Сумцов. У цих записках йшлося про необхідність відмінити царські укази про скасування обмежень українського слова.

Намовила Рада і Н. Молчановського, правителя канцелярії генерала Західного краю, написати від свого імені записку про потребу скасування закону 1876 р. в інтересах боротьби "местного русского населения с польскими элементами" [27, 24]. Заходами Півтерської Громади УДП було складено столічній Академії записку про українську мову. Крім цього, було вислано до прем'єра Вітте делегацію: О. Косач (О. Пчілка) та

М. Дмитрієва. Делегація просила дозволу для українського слова та письма. Вітте обіцяв допомогу, і дійсно, за наказом прем'єра була створена комісія з цього питання [1, 62 — 63].

Коли в листопаді 1905 р. у Петербурзі відбувся з'їзд представників політичних партій неросійських народів царської імперії за участю понад 100 делегатів (приблизно третини членів з'їзду становили українці) з доповіддю від українських демократів виступив Д. Жебунів. З'їзд прийняв важливу резолюцію, що містила домагання перебудови російської держави на основі федерації народів [15, 51]. Державну владу та "організацію народоправства на місцях" передбачалося децентралізувати. У загальнодержавній конструкції мріялось установити норми, що забезпечували б кожній меншості недоторканість її національних прав та інтересів. Одним із способів до того з'їзд визнав систему пропорційного представництва як у загальнодержавному парламенті, так і в крайових сеймах [10, 28 — 29]. У даному випадку йдеться про з'їзд Всеросійського товариства автономістів-федералістів, яке об'єднувало прихильників автономії та федералізму. Українські демократи були представлені на цьому загальноросійському політичному з'їзді, проголошуючи свої національні домагання. Вони намагалися брати участь в інших загальноросійських політичних заходах: у з'їздах лікарів, журналістів, вчителів. Водночас із соціально-політичними програмами вимогами партії, на них розкривалася і її національна платформа.

Отже, УДП здійснювала політичну роботу серед громадянства, не обминаючи до того ж і деякі загальноросійські зібрання. Але короткочасне існування не дало можливості партії продовжити роботу щодо пропаганди вимог з національно-державного будівництва.

Певну пропаганду у справі обстоювання національних інтересів українців здійснювала УРП. Бо вона відзначалася енергійною публіцистичною діяльністю. У 1905 р. партія видавала у Львові та Петербурзі велику кількість політичної літератури. Кошти на видання надходили з різноманітних джерел, але великий внесок робили українські меценати Євген Чикагенко та Василь Симиренко. Як згадував Д. Дорошенко, зібрані на Україні гроші вивозилися до Львова. На ці гроші виходили "Народ",

“Хлібороб” та інші радикальні видання в Ілличині [5, 68]. Маніфест 17 жовтня 1905 р. у Росії, що вийшов під натиском революційних сил, оголошував разом з іншими свободами, також і свободу думки. Все це українські ліберали зустріли з ентузіазмом і великими надіями на покращення політичної ситуації в Україні. Важливим був і той факт, що відмінялась заборона видавати книжки й періодику українською мовою. В бурхливих хвилях революції потонував указ 1876 р. “Кажемо потонує, бо формально нікто його не відміняв; обидві сторони – українське громадянство й російський уряд – з вибухом революційї вризнали його мовчки неіснуючим; опісля ж, хоч настала реакція, яка приносила все нові й нові постанови супроти українського слова, уряд доси не наважився пробувати воскресити обов’язкову силу указу 1876 р.” [22, 150]. – так аналізував М. Михайленко перші завоювання революції. Українські радикали крок за кроком здобували собі право на існування. Лубенська Українська Громада на Полтавщині на чолі з братами Шеметами 25 грудня 1905 р. випустила першу газету українською мовою під назвою “Хлібороб”. Але з п’ятого номера московська влада заборонила видання “Хліборобу” [13, 28]. Поява на вулицях міста лубенського часопису “Хлібороб” заохотила партійних діячів одразу ж приступити до організації української преси в Києві. Вони вирішили випускати щоденну газету для широкого кола читачів і журнал-місячник для інтелігенції. Д. Дорошенко згадував про це так: “Вже було здобуто концесію на видання щоденної газети “Громадське Слово” й місячника “Нова Громада”. Обидва видання зорганізував Євген Чикаленко при матеріальній співучасті Василя Симиренка і Володимира Леонтовича. Редактором газети мав бути Федір Матушевський, місячника – Борис Грінченко. І газета, і місячник видрукували вже докладні плакати в дусі програми Української Радикальної Партії автономія України й земельна реформа” [5, 75]. Для заохочення передплатників нових видань Єфремов та Грінченко склали оголошення, яке мало всі ознаки політичної прокламації. Пропагандуючи газету “Громадське слово”, вони повідомляли, що вона “буде стояти за рівне усім право і справедливо волго особи, слова, думки, віри, зборів і спілок; права ці повинен забезпечити закон, що видадуть народні послы, вибрані всенародним, рівним,

безпосереднім і гасеним голосуванням. “Громадське Слово” оборонятиме право українського народу на своє національно-політичне життя і через це вимагатиме автономії України, щоб народ український сам порядкував своїми справами і мав свою крайову народну раду, а іншим народам на українській землі щоб забезпечені були також їхні національні права...” [3, 2]. Газета проголошувала, що буде боротися за справедливий суспільний та економічний лад і вимагатиме широкої й безплатної освіти рідною мовою для всього народу, національних шкіл, застосування української мови в державних установах. Звісно, такі вимоги не тільки з боку газети, а насамперед з боку партійців, які її видавали, насторожили царську владу. Напередодні виходу газети адміністрація заборонила видавати “Громадське Слово”. Поліція повіла арешти серед гурту майбутніх співробітників видання. Було заарештовано С. Єфремова, якого тримали під арештом аж до літа. Тому випуск газети довелося організувати по-новому під назвою “Громадська Думка”. Спочатку вона виходила в кількості 10 тис примірників, але постійні репресивні заходи уряду, штрафи на видавців, заборони на передплату (духовна влада заборонила передплату духовенству), шкільна влада – вчителям) зменшили тираж до кількох тисяч. Уряд одразу зарахував “Громадську Думку” не лише до опозиційних, а й до ворожих собі органів, адже, окрім соціально-політичних проблем, вона активно піднімала і національне питання. Тому проти неї виступали і місцеві російські чи зросійщені реакційні елементи [5, 77].

Російське самодержавство дуже швидко від обличних демократичних свобод перейшло до їхніх обмежень. Це насамперед стосувалося українства. Виконуючи “Тимчасові постанови про пресу”, російський уряд зачислив українську пресу до “инородчеської”, себто чужеземній преси... [22, 15]. – так характеризував М. Михайленко стан розвитку української справи в “конституційній” Росії. Тенденція російського уряду була зрозуміла: “припинити розвиток українського друкованого слова і відвернути від нього інтелігентні верстви українського громадянства, особливо молодь, яка не знаходячи в українській літературі заспокоєння своїх духовних потреб, мусить звертатися до літератури російської” [22, 16]. Проте ці заходи

російського уряду не змогли стримати пориву до вільного українського слова: Київська Громада, маючи фінансову підтримку Чикаленка і Сямиренка, почала видавати щоденну газету "Раду". Штрафи в 300 – 500 крб та арешти стали нормою для редакції "Ради" [11].

Програмні вимоги українських радикалів, як і інших партій, викладалися в популярних брошурах. Так, були видані книжечки Д.Яворенка "Чого у нас досі нема доброго ладу" та "Якого ладу нам треба?", С.Ярошенка "Як визволитися з бідності робочим людям?" і "Як люде прав собі добувають" [11, 119–120]. Крім цього, агітатори партії ознайомили селян з програмними вимогами як соціально-економічного, так і національного характеру. Добре поінформованими по всіх пунктах програми УРП були жителя містечка Турійськ Ковельського повіту на Волині, де відповідну пропаганду здійснювали студент В.О.Столярський, учитель С.С.Остапенко, селянин Г.А.Тарасюк [11, 120].

Спільність завдань, які висувала УРП, з програмними вимогами інших партій, в тому числі і в національному питанні, змушувала УРП під час революції 1905 – 1907 рр. йти на певне співробітництво. Так, у червні 1905 р. українські радикали брали участь у зборах представників НУП, УДП, УРП. На них була визнана необхідність добиватися політичної автономії України в межах російської держави. У програмному документі зустрічі зазначалося, що досягти поставленої мети українці можуть тільки шляхом: а) боротьби за конституцію в Росії, яка дасть рівне і загальне право голошування; б) надання Україні політичної автономії із своїм українським сеймом, щоб до центрального парламенту належали тільки справи війни і миру, торгових справ, війська, спільних фінансів і мита [15, 21]. Не заглинився поза увагою діячів УРП і з'їзд Всеросійського товариства автономістів-федералів (листопад 1905 р.), за участю понад як 100 делегатів від поляків, латвійців, грузинів, вірменів та інших націй. З доповіддю від УРП на цьому з'їзді, який прийняв важливу резолюцію, що містила домагання перебудови Російської держави на основі федерації народів, виступив Б.Грінченко [15, 51].

Отже, УРП шукала порозуміння з партіями інших поневолених народів Росії, щоб спільними зусиллями боронити

інтереси своїх націй. Але варто зауважити, що тісною та постійною співпраці з іншими партіями, в тому числі і в здійсненні своїх домагань у національному питанні, УРП не налагодила. Мало того, існуючі суперечності між УРП і УДП гальмували діяльність обох партій, тим паче, що більшість молоді йшла до українських соціал-демократів (УСДРП). На жаль, УДП і УРП складалися з малих осередків людей. На відміну від Революційної української партії чи її спадкоємиці – Української соціал-демократичної робітничої партії, котрі мали прихильників у всіх прошарках населення, Українська демократична партія і Українська радикальна партія були організаціями суто інтелігентськими. Оскільки обидві партії були дуже подібними, наприкінці 1905 р. вони об'єдналися в Українську демократично-радикальну партію.

На об'єднаному з'їзді УДРП було розроблено детальний план дій під час виборів до І Думи та вимогу до уряду про українську мову. Крім цього, збори визнали за потрібне скласти незабаром Всеукраїнський з'їзд (без різниці партій) для обміркування спільних справ про заснування культурних товариств та вимоги про негайне заснування кафедр української мови, літератури та історії в Київському, Одеському та Харківському університетах. Оскільки ліберали багато зусиль докладали для розвитку національної культури, то в інтересах освіти українського народу було вирішено заснувати безпартійні культурні товариства "Просвіти".

Прийнявши рішення про участь у виборах до І Державної Думи, УДРП єдина з українських партій висунула своїх кандидатів. Але загальом вибори до І Думи проводились в Україні під прапором загальноросійських партій. Оскільки ліві партії ухилилися від участі у виборах, УДРП зрештою поступилася політичним впливом російським кадетам і змушена була балотуватися за списками російської кадетської партії. Отримання виборчого права для української громадянськості, очевидно, виявилося дещо несподіваним і, за словами М.Залізняка, представники майже ніде не висували своїх кандидатів самостійно [9, 64]. До того ж українські революційні партії, усі ліві сили піддалися заклику більшовиків бойкотувати вибори [5, 80]. Цим фактом можна пояснити ті суперечки, що виникли в ході

підготовки до виборів серед українських політичних партій. Суперечки ще раз підтвердили, що в українському політичному русі не було єдності, не було вироблено єдиної політичної лінії для розв'язання національного питання. Збільшо С.Чикаленко згадував цей період боротьби УДРП за об'єднання всіх українських політичних сил: "Коли наблизилися вибори до Д. Думи, то у нас знову почалися суперечки, бо Грінченко, слідом за РУП та за російськими соціалістичними партіями, ринуче стояв за бойкот Думи і насилу ми його збили з тої позиції. Не маючи надії провести від Києва свого посла до Думи, ми увійшли в блок з кадетами та жидівським "Об'єднанням" [27, 65]. Характерно, що для об'єднання у виборчих округах з поступовими російськими партіями УДРП було висунуто дві умови: 1) введення української мови в школах; 2) перебудова Російської імперії на автономно-федеративних засадах. УДРП вийшла у виборчий блок з кадетами в Києві, Полтаві, Одесі. Виняток становили лише Дубни, де партія висунула своїх власних кандидатів. В інших містах, крім названих, де українці вступали до блоків з кадетами, під час виборів не висувалося національної української програми [6, 13].

На тлі бойкоту українськими партіями виборів до І Думи передвиборча агітація УДРП, що перебувала в союзі з російськими кадетами, як вважали С.Єфремов і В.Дорошенко, була енергійною і порівняно успішною [8, 35, 61].

Український політичний клуб у Петербурзі, який мав зв'язки з УДРП, розсилав по Україні відозви з закликом голосувати "найперше за членів конституційно-демократичної партії" [21, 322]. Активна участь членів клубу в парламентській виборчій агітації здійснювалася відповідно до § 1 його статуту, де підкреслювалося, що клуб має за мету об'єднати українців у межах Росії на ґрунті широкої демократичної програми для поширення й забезпечення національно-політичних прав українського народу та для розкріпачення його духовних та економічних сил. Зазначимо від себе, що політичний український рух за етнографічними межами України ще мало досліджений, хоча його роль у збагаченні палітри українського відродження початку ХХ ст. безперечна.

Найширше й найенергійніше було розгорнуто українську передвиборчу агітацію на Полтавщині, що й забезпечило її успіх, вважають С.Єфремов та В.Дорошенко [7, 35, 80]. Їхню точку зору підтримує й С.Чикаленко, котрий згадував, що "тільки в Полтаві де була мішна українська стхія, громада Демократично-Радикальної Партії, енергійно маніфестуючи партію, провела в Думу єдиного посла на всю Україну від Української Партії, Дубенського землевласника В.Шемета, а решта українські послы, що склали Українську Думську Фракцію, пройшли не під Українським прапором. Ілля Ціраг, Павло Чижевський (дідич з Полтавщини, доктор університету в Цюриху), Микола Блішевський (директор історичного музею в Києві), барон Федір Штейнгель (посол від міста Києва), Андрій Вязлов (суддя з Волині), селянин Грабовецький пройшли як кандидати кадетської партії, а М.Онацький, П.Зубченко від селянських курій" [27, 66]. Результати виборів були такими: з 497 членів І Думи 8 українських губерній вислали 95 осіб, з них 63 українці, 22 російська або зросійщених, 5 поляків, 4 євреї, 1 німець-колоніст [6, 13].

Коли виявилось, що серед українських послів, окрім інтелігентів, є національно свідомі селяни, то лідери УДРП вже перед самим відкриттям Думи скликали з'їзд делегатів партійних організацій за участю де-кого з обраних послів для того, щоб обміркувати політичний момент й виробити наказ або інструкцію членам Думи — українцям. З'їзд відбувся 17 — 18 квітня 1906 р. На ньому було ухвалено передовсім звернення до підтерських українців, які до того часу утворили український політичний клуб, аби вони допомогли українським послам зорієнтуватися в політичних течіях представлених у Думі, та увійшли в зносини з представниками інших бездержавних народів. Був вироблений наказ, в який ввійшла скорочена програма УДРП та пропозиція: "Члени Думи — українці мають скласти свій парламентський клуб і в ньому обмірковувати різні справи. Також, зі свого боку, українське громадянство надасть будь-яку допомогу з свого боку українському думському клубу в розробці проекту автономії України" [6, 14].

Партія брала участь у виборах до II Державної думи, хоча проводила жавау політичну агітацію, однак не змогла провести

жодного свого депутата. На останньому з'їзді УДРП (усього відбулося шість) було ухвалено платформу партії, якої вона дотримувалася під час виборів. Політичні та економічні вимоги зашифлилися тими самими, що й у програмі, що ж до виборів, то Рада партії визнавала за потрібне блокуватися з політичними партіями не правіше кадетів [23, 2]. Українська думська громада на основі програми УДРП виробила декларацію, яка передбачала передачу поміщицьких земель у розпорядження місцевих виборчих комітетів, включення до діючого законодавства права України на національно-територіальну автономію, рівноправність української мови в громадських і державних установах, виславлення української мови, літератури й історії в середніх та вищих учбових закладах тощо.

УДРП здійснювала також видавничу діяльність. Вона випускала тижневик "Рідний край", часопис "Громадська думка", газету "Рада", інші видання, через які проводила свої програмні вимоги. Крім партійних видань діячі партії брали участь також у випуску історичної, наукової, етнографічної літератури, що відіграла важливу роль у формуванні національної свідомості. Під час революції 1905 – 1907 рр. УДРП вдалося поширити свій вплив на всю Україну. Проте УДРП зберегла ідейно-політичну строкатість. З'їзд УДРП, який відбувся під час роботи П. Думи, довів, що в партії виникли дві течії – прокадетська демократична та народно-соціалістична. Інтелегентські сили партії мали недостатньо міцні зв'язки з масами.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, арешти на початку 1906 р. призвели до організаційно-політичного ослаблення УДРП. Внаслідок подальших політичних репресій і знищення кадрів партійне життя поступово завмирило, частина партії стала на шлях культурницької діяльності. Водночас утворення та діяльність у двох російських Думах української громади, яка перебувала під впливом УДРП, засвідчило про політичну зрілість останньої.

Джерела та література

1. ЦДА України в м. Києві. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 1109. – Арк. 3.
2. ЦДА України в м. Києві. – Ф. 385. – Оп. 2. – Спр. 82. – Арк. 1.

П. ЦДА України в м. Києві. – Ф. 275. – Оп. 1. – Спр. 1434. – Арк. 2.

1. Голобуцький О., Кулик В. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця XIX – початку XX століття: дослідження. – К.: Смолоскип, 1996. – 124 с.
2. Грипак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX століття: [навч. посібн. для учнів гуманіст. гімназій, ліцей, студентів історичних факультетів вузів, вчителів]. – К.: Генеза, 1996. – 360 с.
3. Громадська Думка. – 1906. – Ч. 99.
4. Гунчак Т. Україна: перша половина XX століття: нариси політичної історії. – К.: Либідь, 1993. – 288 с.
5. Див.: Дорошенко Д. Спогади про давнє минуле (1901 – 1914). – Вінніпег, Манітоба: Тризуб, 1949.
6. Див.: Дорошенко Д. Україна в 1906 р. // Україна. – 1907. – Т. 2.
7. Див.: Ефремов С. Из общественной жизни на Украине. – СПб., 1909; Дорошенко Д. Мои спомини про давнє минуле. – Вінніпег, Манітоба: Тризуб, 1949. – 167 с.
8. Див.: Ефремов С. Из общественной жизни на Украине. – СПб., 1909; Дорошенко В. Українство в Росії: Новітні часи. – Відень: Союз визволення України, 1916. – 115 с.
9. Див.: Залізняк М. Російська Україна і її відродження. – Львів: Б.в., 1910. – 220 с.
10. Див.: Лотоцький О. Сторінки минулого. – Ч. 3. Нью-Йорк, 1966. – 420 с.
11. Див.: нариси з історії українського національного руху. Історія українці НАН України, 1994. – К.: Вища школа, 190 с.
12. Див.: Стеценко І. Український національно-громадський рух і 1905 рік // Вільна Україна. – 1906. – № 1 – 2; Ефремов С. З громадського життя на Україні. – СПб., 1909; Дорошенко В. Українство в Росії. Новітні часи. – Відень, 1916.
13. Див.: Субельний О. Україна. Історія. – К.: Либідь, 1992. – С. 540.
14. Див.: Тищенко-Сірий Ю. Перші Наддніпрянські українські масові політичні газети. – 1909–1912. – Нью-Йорк, 1952. – С. 28.
15. Див.: Феденко П. Український громадський рух у XX ст. Курс лекцій. – Подєбради: Б.в., 1934. – 270 с.
16. Довідник з історії України. Т. 3. (Р – Я). / За ред. І. З. Підкови, Р. М. Шуста. – К.: Генеза, 1999. – 688 с.
17. Дорошенко Д. Спогади про давнє минуле (1901 – 1914). – Вінніпег, Манітоба: Тризуб, 1949. – 167 с.

18. Історія українських політичних партій : хрестоматія посібник. Кінешь XIX ст. Кінешь XIX ст. – 1917 р. Ч.1 / Упоряд. : Б.І. Корольов, І.С. Михальський. – К. : Вид-во Європ. Ун-ту, 2003. – 561 с.
19. Кармазіна М.С. Ідея державності в українській політичній думці (кінешь XIX – початок XX століття). – К. : Ін-т політ. і етнонал. досліджень НАН України, 1998. – 350 с.
20. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX ст. : соціально-політичний портрет. – К. : Любує, 1992. – 176 с.
21. Лотоцький О. Сторінки минулого: у 3-х ч. – Варшава : Літопис революції, 1926 р. – Ч.2. – 420 с.
22. Михайленко М. Росія й Україна. З приводу теперішньої світової війни. – 1915. – Б.в., – 179 с.
23. Рада. – 1906. – № 47. – С. 2.
24. Свіздзинський М. Селянські спілки на Україні // Літопис революції. – 1929. – № 1. – С. 165.
25. Українська суспільно-політична думка в XX столітті. Документи і матеріали. У трьох томах / Упор. Т.Гунчак і Р.Сольчаник. – Нью-Йорк : Сучасність, 1983. – Т. 1. – 510 с.
26. Українські політичні партії кінця XIX – XX ст. : програмові і довід. матеріали / Упоряд. В.Ф. Шевченко та ін. – К. : Консалтинг-Фенікс, 1993. – 561 с.
27. Чикаленко Є. Спотали (1861 – 1907). – Ч. III. – Львів : Діло, 1926. – 130 с.
28. Чого нам треба домогатися? // Лист до селян. – Б.м., 1905. – С.1.

Тимошенко Оксана. Практическая деятельность либерально-демократических партий Надднепрянской Украины по отстаиванию своих программных требований в начале XX в. В статье анализируется деятельность украинских либералов – преемников украинofilов предыдущего столетия. К либерально-демократическим входил Украинская демократическая партия (УДП, 1904 г.), Украинская радикальная партия (УРП, 1905 г.), Украинская демократическо-радикальная партия (УДРП, 1905 г.). Доказано, что на волне всеобщего обществено-политического подъема в ходе революции украинскими либералами была проведена определенная работа, направленная на пропаганду и отстаивание своих программных требований среди широких слоев населения, несмотря на то, что они были чисто интеллигентскими организациями.

Ключевые слова: радикалы, демократы, идеологические принципы, Б. Гринченко, С. Ефремов, либерально-демократическое движение, Государственная дума, кадеты.

Тимошенко Оксана. Practical activity of the Liberal-Democratic Parties of Dniipro Ukraine on advocacy of their program requirements at the beginning of the XXth century. This article analyzes the activities of the Ukrainian liberals – the successors of Ukrainophiles of the previous century. Liberal democracies included the Ukrainian Democratic Party (UDP, 1904), the Ukrainian Radical Party (PSA, 1905), the Ukrainian Democratic Radical Party (UDRP, 1905). It has been shown that on the wave of the general social and political recovery during the revolution Ukrainian liberals held the work aimed at promoting and defending their program requirements among broad segments of the population, despite the fact that they were purely intellectual organizations.

Key words: radicals, democrats, ideological background, B. Hrinchenko, S. Yefremov, liberal-democratic movement, State Duma, cadets.